[1]עשר תעשר [א]עשר בשביל שתתעשר אשכחיה ר׳ יוחנן לינוקא דריש לקיש אמר ליה אימא לי פסוקיך א״ל עשר תעשר א״ל ומאי עשר תעשר א״ל עשר בשביל שתתעשר אמר ליה מנא לך א״ל זיל נסי אמר ליה ומי שרי לנסוייה להקב״ה והכתיב [2]לא תנסו את ה׳ א״ל הכי אמר רבי הושעיא חוץ מזו שנאמר [3]הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר ה׳ צבאות אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די [ב]מאי עד בלי די אמר רמי בר חמא אמר רב עד שיבלו שפתותיכם מלומר די א״ל אי הות מטי התם להאי פסוקא לא הוית צריכנא לך ולהושעיא רבך ותו אשכחיה ר׳ יוחנן לינוקיה דריש לקיש דיתיב ואמר [4]אולת אדם תסלף דרכו ועל ה׳ יזעף לבו יתיב רבי יוחנן וקא מתמה אמר מי איכא מידי דכתיבי בכתובי דלא רמיזי באורייתא א״ל אטו הא מי לא רמיזי והכתיב [5]ויצא לבם ויחרדו איש אל אחיו לאמר מה זאת עשה אלהים לנו דל עיניה וחזא ביה אתיא אימיה אפיקתיה אמרה ליה תא מקמיה דלא ליעבד לך כדעבד לאבוך [ג](א״ר) יוחנן מטר בשביל יחיד פרנסה בשביל רבים מטר בשביל יחיד דכתיב [6]יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב לתת מטר ארצך פרנסה בשביל רבים דכתיב [7]הנני ממטיר לכם לחם מיתיבי ר׳ יוסי בר׳ יהודה אומר שלשה פרנסים טובים עמדו לישראל אלו הן משה ואהרן ומרים וג׳ מתנות טובות ניתנו על ידם ואלו הן באר וענן ומן באר בזכות מרים עמוד ענן בזכות אהרן מן בזכות משה מתה מרים נסתלק הבאר שנאמר [8]ותמת שם מרים וכתיב בתריה ולא היה מים לעדה וחזרה בזכות שניהן מת אהרן נסתלקו ענני כבוד שנאמר [9]וישמע הכנעני מלך ערד [ד]מה שמועה שמע שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד וכסבור ניתנה לו רשות להלחם בישראל והיינו דכתיב [10]ויראו כל העדה כי גוע אהרן אמר ר׳ אבהו אל תקרי ויראו אלא וייראו כדדריש ר״ל [ה]דאר״ל כי משמש בארבע לשונות אי דלמא אלא דהא [ו]דהא חזרו שניהם בזכות משה מת משה נסתלקו כולן שנאמר [11]ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד וכי בירח אחד מתו והלא מרים מתה בניסן ואהרן באב ומשה באדר אלא מלמד שנתבטלו ג׳ מתנות טובות שנתנו על ידן ונסתלקו כולן בירח אחד אלמא אשכחן פרנסה בשביל יחיד שאני משה [ז]כיון דלרבים הוא בעי כרבים דמי רב הונא בר מנוח ורב שמואל בר אידי ורב חייא מווסתניא הוו שכיחי קמיה דרבא כי נח נפשיה דרבא אתו לקמיה דרב פפא כל אימת דהוה אמר להו שמעתא ולא הוה מסתברא להו הוו מרמזי אהדרי חלש דעתיה

אקרויה

לינוקא דריש לקיש. בן אחותו של ר׳ יוחנן ולאחר מיתתו של ריש לקיש כדמוכח לקמן: **אמר.** ינוקא לר׳ יוחנן מאי עשר תעשר: **א״ל ינוקא.** והכתיב לא תנסו: **שיבלו.** כלומר שיגעו דולורא״ט בלע״ז: **אי הוה מטינא להתם.** להאי קרא דהביאו את כל המעשר הוה ידעית ליה ממילא: **לר׳ הושעיא רבך.** דאמרית לי משמיה: **אולת אדם תסלף דרכו ועל ה׳ יזעף לבו.** כשאדם חוטא מסלף דרכו שבאין עליו פגעים ועל השם יזעף לבו שכועס ואומר מפני מה אירע לי פגע זה: **ולא רמוזה.** משה באורייתא שהחומש הוא יסוד נביאים וכתובים וכולן יש סמך למצוא מן התורה: **דל עיניה.** רבי יוחנן שהיו עפעפיו מכסין את עיניו ומגביהן במזלגי דכספא בבבא קמא בפ׳ אחרון (דף קיז.) שהיה רוצה לראותו מפני שהוא חריף: **דלא ליעביד לך כדעבד לאבוך.** שלא יתן עיניו בך כמו שנתן באביך והמיתו בבבא מציעא (דף פד.): **מטר בשביל יחיד.** שאם א״צ מטר אלא לאדם אחד כגון שזרע אחר זמן זריעת בני אדם או שדר בעיר שכולה נכרים וצריך למטר בא בזכותו (א) . ופרנסה שפע טובה ומחיה לכל העולם אינו בא לעולם בזכות אחד אלא בשביל רבים שאם רבים צריכין שובע שתשלח ברכה בתבואה הקב״ה עושה אם זכו אבל יחיד הצריך שיתברכו תבואותיו אין הקב״ה משנה בעבורו דין השנה אלא כפי ברכותיה ואע״פ שמוריד (ח)בשביל יחיד מטר זה להשביח תבואותיו שלא יהו גרועות משל אחרים אבל לעשות שדהו כשדה שובע לא: **מטר ארצך.** של אחד משמע: **ממטיר לכם.** לשון רבים: **בארה של מרים.** סלע וזבין ממנו מים והיה מתגלגל והולך עם ישראל והוא הסלע שבו הכה משה שלא היה רוצה להזיל מימיו בשבילו לפי שמתה מרים: (ט)**ונסתלקו ענני כבוד.** ענני רקיע. וענני עשן ושאר עננים אינן של כבוד: **חזרה בזכות שניהן.** שכן כתיב(י) ודברתם שניכם אל הסלע ונתן מימיו: **כי משמש ארבע לשונות אי דלמא אלא דהא.** כל מקום שצריך לדרוש כי בין לענין דרשה בין למשמעות המקרא תוכל לשנותו באחד מהני ארבע לשונות דלשון כי משמע בכולם וכן וכך וכרם ואוי בכלל הני ד׳ הן. והאי דכי גוע אהרן משתמש בלשון דהא ושמעינן מינה טעמא דקרא למה טעם נתראו דהא מית שהרי מת אהרן. וריש לקיש לא אתי למימר דלא מתרגמין שום כי בעולם אלא (ב) מהני לשונות אלא אפי׳ מתרגם [א] דלמא אי דרשינן משמעותיה כמשמעות דהא. ומאן דמתרגם וחזאו כל כנישתא דהא מית טועה הוא דאם כן ואתחזיאו מיבעי ליה ויראו כל העדה במשקל ויראו ראשי הבדים(כ) וירפו המים(ל) ויעלו מעל משכן קרח(מ): **חזרו שניהם בזכות משה.** מדכתיב ואכחיד את שלשת הרועים פשיטא לן דבדידהו משתעי שלא מצינו פרנסים לישראל שלשה כאחד אלא הם: **מתה בניסן.** שנאמר (במדבר כ) ויבואו בני ישראל כל העדה מדבר צין בחדש הראשון וישב העם בקדש ותמת שם מרים ותקבר שם (נ)(נפרה) אדומה: **אהרן מת.** באחד לחדש(ס): **מווסתניא.** מאותו מקום: **אתוו להדדי.** מראין ומביטין זה לזה דלא סלקא להו שמעתא כרכא:

אקרויה

עשר תעשר. הכי איתא בסיפרי עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה אין לי אלא תבואת זרעך שחייב במעשר רבית ופרקמטיא וכל שאר רווחים מנין ת״ל את כל דהוה מצי למימר את תבואתך מאי כל לרבות רבית ופרקמטיא וכל דבר שמרויח בו והכי נמי איתא בהגדה (ע)היוצא השדה שנה [שנה] כלומר אם לא תעשר שדך כהוגן לא יהיה לך אלא היוצא מן השדה כלומר לא יעשה שדך אלא כפי מעשרות שהיו קודם לכן דהיינו היוצא מן השדה כלומר מה שהיית רגיל להוציא למעשר מן השדה ומעשה באדם אחד שהיה עשיר והיה לו שדה שעשתה אלף כור והיה אותו עשיר נוטל ק׳ כורין למעשר ומפריש כל שנה ושנה וכן עשה כל ימיו כשחלה למות קרא לבנו ואמר לו בני דע שהשדה זו שאני מוריש לך עושה בכל שנה ושנה אלף כורין הזהר שתפריש ק׳ כורין כאשר עשיתי ומת אותו האיש ועמד הבן במקומו ועשה השדה אלף כורין כאשר היה עושה בחיי האב והפריש ממנה ק׳ כורין בשנה שניה נסתכל וראה הבן שמעשר היה דבר גדול ואמר שלא יפריש לשנה אחרת נתמעט השדה ולא עשה כי אם מאה כורין נצטער עליו ושמעו קרוביו שכן מיעט ולא הפריש מעשר באו כולם אצלו מלובשים לבנים ושמחים אמר להם כמדומה לי שאתם שמחים בקלקלתי אמרו לו נצטער עליך כי גרמת לך כל הרעה הזאת ומפני מה לא הפרשת מעשר כראוי היטב בא וראה כי מתחלה כשבא השדה לידך היית בעל הבית והקב״ה כהן שהיה המעשר חלקו ליתן לעניים ועכשיו שלא הפרשת חלקו לו היה הקב״ה בעל הבית ואתה כהן שאין שדך עושה (ג) מה שהיה עושה מתחלה אלף כורין והפריש לך מאה כורין והיינו דכתיב (במדבר ה) ואיש את קדשיו לו יהיו כלומר (פ)כשאינו מפריש כהוגן לא יהיה לו אלא הקדשים כלומר המעשר ועל זה אמרו חכמים המעכב מעשרותיו לסוף בא שלא יהיה לו אלא אחד מעשר כדכתיב (ישעיה ה) וזרע חומר יעשה איפה דהיינו המעשר דאיפה ג׳ סאין וכחומר יש (לו) ל׳ סאין וכן כתיב (צ)כי עשרת צמדי כרם יעשו בת אחת וה״ר נתן האופיצ״ל פי׳ (ק)היוצא מן השדה כלומר ואם לאו שאין אתה מפריש העישור יהיה לאותו היוצא לשדה דהיינו עשו הרשע כלומר שיקחוהו העובדי כוכבים:

תלמוד

מסורת הש״ס

א) [שבת קיט.], ב) [לקמן כב:] שבת לב: מכות כג:, ג) [צ״ל ואמר רבין], ד) ר״ה ג., ה) גיטין צ. שבועות מט:, ו) [פסחים לג:], ז) ס״א כיון דאלים וזכותו כרבים דמי, ח) בשביל זה מטר להשביח, רש״א, ט) [ד״ה ונסתלקו אחרי ד״ה חזרה], י) במדבר כ, כ) [מלכים א ח], ל) [מ״ב ב], מ) [במדבר טז], נ) [צ״ל בפרשת פרה], ס) [צ״ל באחד לחדש בחדש החמישי כפ׳ אלה מסעי], ע) [עי׳ ילקוט רמז תתלב וכן איתא בתנחומא פ׳ ראה], פ) [עי׳ ברכות סג.], צ) [גם ריש״א דקראה], ק) [גם זה איתא בילקוט רמז תתלב וכן בתנחומא].

◆

הגהות הב״ח

(א) רש״י ד״ה מטר כו׳ בא בזכותו הס״ד ומה״ד ופרנסה כו׳ ואף על פי שמוריד בשביל זה מטר להשביח: (ב) ד״ה כי משמש כו׳ שום כי בעולם אלא באחד מהני לשונות: (ג) תוס׳ ד״ה עשר כו׳ ואתה כהן שאין שדך עושה עתה מה שהיה עושה:

◆

הגהות מהר״ב רנשבורג

[א] רש״י ד״ה כי משמש וכו׳ אלא אפי׳ מתורגם אי כצ״ל:

◆

לעזי רש״י

דולורא״ט [דולורי״ט]. שפתיים יגעות.

◆

מוסף רש״י

אלא וייראו. נתגלו (ר״ה ג.). **כדדריש ר״ל.** כי גוע, נתינת טעם הוא לדבר, שלפניו נתגלו העדה לפי שגוע אהרן, שלשון כי בד׳ לשונות משמש במקרא, פעמים בא במקום אם, פעמים בא במקום דילמא, פעמים בא במקום דהא, שנותן טעם לדבר, פעמים בא במקום אלא וסותר את דיבור שלפניו (ר״ה ג. עי״ש וגיטין צ.).

◆

רבינו חננאל

עשר תעשר. כלומר עשר כדי שירבה קנינך ותעשר עוד פעמים אחרים. ואמרינן, מי שרי למימר הכי, והכתיב לא תנסו את ה׳ אלהיכם. ושנינן חוץ מזו, שנאמר הביאו את כל המעשר וגו׳ ובחנוני נא בזאת וגו׳. כתוב, אולת אדם תסלף דרכו ועל ה׳ יזעף לבו. כיוצא בו בתורה, דכתיב ויחרדו איש אל אחיו לאמר מה זאת עשה אלהים לנו. א״ר יוחנן מטר בזכות יחיד, שנאמר לתת מטר ארצך בעתו. ריש לקיש אמר מהכא, שאלו מה׳ מטר וגו׳, וחנוא ומטר גשם יתן לכם (לאיש), יכול לכל השדות שלו ת״ל בשדה, יכול לכל השדה ת״ל עשב השדה. וכדר׳ דניאל בר רב קטינא, דהוה סייר גינתיה ואמר דאי מישרא בעי מיא, והאי מישרא לא בעי מיא, ואתי מיטרא להאי מישרא דאמר בעי מיא. **פרנסה בשביל רבים** שנאמר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים וגו׳. ואקשינן, והא משה רבינו יחידי הוה, (וקומא) [וקאמר] כי המן יורד בזכותו והענן בזכות אהרן והבאר בזכות מרים, וכולן כיון שמתו נסתלקו כל אחד ואחד הדבר שהיה [ב]זכותו, וחזרו בשביל משה רבינו, וכיון שמת נסתלקו הכל, שנאמר ואכחיד [את] שלשת הרועים בירח אחד. ושנינן, שאני משה רבינו כיון דאלים וזכותיה כרבים דמי. שלשה פרנסים טובים עמדו לישראל ואלו הן, משה ואהרן ומרים, וג׳ מתנות נתן להם הקב״ה על ידם ואלו הן, מן ובאר ועמוד הענן כו׳. תלמידי דרבא כד נח נפשיה אתו לקמיה דרב פפא, לא הוו מסתברי להו שמעתיה הוה מרמזי להדדי, חזנהו חלש דעתיה.

תורה אור השלם

1. עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר אֵת כָּל תְּבוּאַת זַרְעֶךָ הַיֹּצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה שָׁנָה: דברים יד כב
2. לֹא תְנַסּוּ אֶת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם כַּאֲשֶׁר נִסִּיתֶם בַּמַּסָּה: דברים ו טז
3. הָבִיאוּ אֶת כָּל הַמַּעֲשֵׂר אֶל בֵּית הָאוֹצָר וִיהִי טֶרֶף בְּבֵיתִי וּבְחָנוּנִי נָא בָּזֹאת אָמַר יְיָ צְבָאוֹת אִם לֹא אֶפְתַּח לָכֶם אֵת אֲרֻבּוֹת הַשָּׁמַיִם וַהֲרִיקֹתִי לָכֶם בְּרָכָה עַד בְּלִי דָי: מלאכי ג י
4. אִוֶּלֶת אָדָם תְּסַלֵּף דַּרְכּוֹ וְעַל יְיָ יִזְעַף לִבּוֹ: משלי יט ג
5. וַיֹּאמֶר אֶל אֶחָיו הוּשַׁב כַּסְפִּי וְגַם הִנֵּה בְאַמְתַּחְתִּי וַיֵּצֵא לִבָּם וַיֶּחֶרְדוּ אִישׁ אֶל אָחִיו לֵאמֹר מַה זֹּאת עָשָׂה אֱלֹהִים לָנוּ: בראשית מב כח
6. יִפְתַּח יְיָ לְךָ אֶת אוֹצָרוֹ הַטּוֹב אֶת הַשָּׁמַיִם לָתֵת מְטַר אַרְצְךָ בְּעִתּוֹ וּלְבָרֵךְ אֵת כָּל מַעֲשֵׂה יָדֶךָ וְהִלְוִיתָ גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תִלְוֶה: דברים כח יב
7. וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמָיִם וְיָצָא הָעָם וְלָקְטוּ דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ לְמַעַן אֲנַסֶּנּוּ הֲיֵלֵךְ בְּתוֹרָתִי אִם לֹא: שמות טז ד
8. וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל הָעֵדָה מִדְבַּר צִן בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקָדֵשׁ וַתָּמָת שָׁם מִרְיָם וַתִּקָּבֵר שָׁם: וְלֹא הָיָה מַיִם לָעֵדָה וַיִּקָּהֲלוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן: במדבר כ א-ב
9. וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ עֲרָד יֹשֵׁב הַנֶּגֶב כִּי בָּא יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁבְּ מִמֶּנּוּ שֶׁבִי: במדבר כא א
10. וַיִּרְאוּ כָּל הָעֵדָה כִּי גָוַע אַהֲרֹן וַיִּבְכּוּ אֶת אַהֲרֹן שְׁלֹשִׁים יוֹם כֹּל בֵּית יִשְׂרָאֵל: במדבר כ כט
11. וָאַכְחִד אֶת שְׁלֹשֶׁת הָרֹעִים בְּיֶרַח אֶחָד וַתִּקְצַר נַפְשִׁי בָּהֶם וְגַם נַפְשָׁם בָּחֲלָה בִי: זכריה יא ח

◆

רבינו גרשום

כדעבד לאבוך. שנעשה גל של עצמות. מטר אתי בשביל תפלת יחיד [שנאמר]. ולברך את מעשה ידיך, שבשביל יחיד אתי מטר.